

Original Article

**The Developmental Role of Persian Poetry in the Evolution of
Kurdish Classical Poetry**

Farhad Mohammadi¹

1. Introduction

Persian and Kurdish literatures are among the literatures in the world that have had a deep and extensive connection between them over a long period of time. From the very first surviving works, which can be considered as the beginning of the history of Kurdish literature in written and codified form, there are many in-textual signs in the poetry of Kurdish poets that prove such a broad and constructive connection with Persian poetry in all poetic layers and aspects. The purpose of the present study is to examine these two points: 1- The thematic sources and thematic patterns in mystical literature as well as the techniques of imagery and expression and conceptual structures in Kurdish Romantic poetry go back to Persian poetry. 2- How Kurdish poets display their creativity in this influence is explained.

2. Literature Review

A comprehensive study that focuses on the comparative study of classical Persian and Kurdish poetry has not been conducted so far. The work done was mainly case-based and in the form of reading sample texts from Persian and Kurdish literature. In most of these studies, the influence of a Persian poet's poetry on the poetry of a Kurdish poet has only been discussed descriptively and the process of influence has not been analyzed and explained. In an article that discusses the influence of Hafez's poetry on the poetry of Kurdish poets, Shams (2013) aimed to present a report on the reflection of Hafez's thought and poetry in Kurdish poetry and emphasized the extent to which Kurdish poets were in tune with Hafez's poetry. Parsa (2009) has also examined the influence of Hafez's poetry in Kurdish poetry in more detail, focusing on meter,

1. Associate Professor at the Department of Kurdish Language and Literature & Faculty Member in the Institute of Kurdistan Studies, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran; email: f.mohammadi@uok.ac.ir

 <https://orcid.org/0000-0003-4186-529X>

 <https://doi.org/10.48308/hlit.2026.242707.1449>

Copyright: © 2023 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

rhyme, and the assurance of poetic verses. Throughout the course of studies related to the field of comparison between Persian and Kurdish poetry, there has been a specific focus that is often based on reporting similarities to prove the influence of one on the other, and the issue of the level of influence and its functional aspects has not been explained much.

3. Methodology

In the French school, although the issue of influence has been raised as one of the necessary conditions for conducting a comparative study, what has been considered in the concept of influence is mostly limited to examining external relations and external tools and influences, and there has been little focus on its capacities and dynamic aspects. It is necessary to change the perspective on influence from passivity, inauthenticity, imitativeness, etc. to other angles such as creativity, activity, and originality; because being influenced does not negate originality and creativity. A large part of the importance of the issue of influence, which has been neglected in the French school, is the lack of attention to its process, while the category of influence acts like a dynamic process system and has certain functional aspects. Since the issue of influence is a complex systematic process, it is related to the categories of modeling, re-creation, literary knowledge and competence, creativity, and originality. If influence is studied from such a different perspective, it can be seen that its role is formative, meaning that it provides a context for learning methods, techniques, and expressive and semantic structures, using the materials and patterns in the source literature to create a different and new work in the target literature. Accordingly, it should be said that influence involves two important characteristics as functional aspects: acquiring knowledge and creating competence in the subject area in question. It is because of these aspects that influence has cognitive and epistemological value.

4. Discussion

The expressive techniques, artistic imagery, terms, and conceptualizations found in some of the poetic themes and literary genres of Kurdish classical poetry are such that the existence of a rich background has undoubtedly caused them to appear at such a level. Among all the possibilities that may be proposed as a background, considering the solid and firm In-textual signs and extra-textual documents, it can be clearly and decisively acknowledged that this background is Persian classical poetry. Persian classical poetry has played an important role as a macro-structural factor in the development of Kurdish classical poetry; because the origin of the themes, motifs, images, and terms of lyrical and mystical poetry of Kurdish poetry goes back to Persian poetry, and for Kurdish poets it has played the role of a background of materials and information in creating literary knowledge and artistic reserve, and consequently the forming of literary competence.

4.1. The Relationship between Persian and Kurdish Mystical Poetry

The creativity of Kurdish poets in mystical poetry has been limited to conceptualization with common terms, concepts, and motifs. Although Kurdish poets did not create a fundamental change in mysticism in terms of thought and ideas, an innovative movement can be observed in their poetic language in terms of expression and methods of embodying meaning. Simplifying complex and difficult mystical concepts for easy understanding, which is done using objective and tangible methods of expression and imagery, is a manifestation of creativity and is considered one of the creative aspects of Kurdish poets. Simplification

for understanding and embodying meaning is sometimes done by utilizing native phenomena existing in the culture and geography of that society, which can be called semantic localization.

4.2. The Developmental Role of Persian Poetry in Kurdish Love Poetry

The interpretation and explanation of the similarities of expression and imagery in the love poetry of these two literatures is that the emotional and sentimental experiences and perception of different states of love and affection are related to the poets themselves and their real experience, but the methods of their embodiment and linguistic coding have been done by utilizing the signs found in Persian poetry as tools of expression and imagery. In fact, the poetic space of Persian love poetry has entered Kurdish poetry in such a way that Kurdish poets have encoded their emotional and sentimental experiences with what they have heard from Persian poetry and have used the imagery and expressive techniques in Persian poetry to embody their emotional perceptions and loving awareness. Although the elements and terms present in this theme are the same as those found in Persian love poetry in abundance, the way in which the elements are combined and used is different, which has led to a new recreation of that theme.

5. Conclusion

The process of producing Kurdish classical poetry has been carried out in a dialectical relationship with Persian poetry, as a necessary background. Kurdish poets have used the signs in Persian poetry to encode data and conceptualize their perceptions. Their imaginative system and poetic and artistic language, as it was formed as a result of extensive interaction with Persian poetry, have acted in such a way that in order to embody perceptions and portray their imaginations and intellectual reflections, they have used what they have read and heard, which include words and terms, poetic images and expressive methods, and whose origin was Persian poetry, as a code. Because an important aspect of creativity is related to how materials and elements from the other literature are used to create poetry, different and original combinations with materials and elements taken from Persian poetry and their reproduction in their own linguistic system are considered the most important aspect of their creativity.

Keywords: comparative study, Persian poetry, Kurdish poetry, literary knowledge and competence

دوفصلنامه تاریخ ادبیات

دوره ۱۹، شماره ۱، (پیاپی ۹۰ / ۱) بهار و تابستان ۱۴۰۵

مقاله علمی - پژوهشی

صفحه ۲۱۱ تا ۲۲۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۹/۰۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۴/۲۶

نقش تکوینی شعر فارسی در تکامل شعر کلاسیک گُردی

فرهاد محمدی^۱

چکیده

امروزه به سبب انتقاد از اصول مکتب فرانسه، توجه کمتری به ظرفیت‌های مهم مقوله «تأثیر» در مطالعات تطبیقی ادبی می‌شود؛ درحالی‌که برخلاف چنین تصویری، تأثیر یک نظام فرایندی دینامیکی است که از مهم‌ترین وجوه کارکردی آن، فراهم کردن بستر لازم در کسب دانش و ایجاد توانش ادبی برای ادبیات مقصد است. دانش و توانش ادبی شامل تمام جنبه‌های مربوط به ماهیت یک گونه ادبی همچون شگردهای تصویرگری و بیانی، ساختارهای معناسازی و الگوهای به‌کارگیری تکنیک‌ها و ابزارهای مضمون‌آفرینی می‌شود. مواردی از ادبیات ملت‌ها را در برهه‌هایی از تاریخ می‌توان یافت که عامل و خاستگاه اصلی در تکوین و تکامل گونه‌هایی از ادبیات آنها به همین مقوله تأثیر برمی‌گردد. شعر کلاسیک گُردی نیز چنین وضعیتی دارد: در فرایند تکوین و تکامل این نوع شعر، شعر فارسی نقش تأثیرگذاری به‌عنوان پیشینه و ذخیره ادبی آن ایفا کرده است. هدف از جستار حاضر نیز بررسی این موضوع است که چگونگی فرایند تأثیر شعر فارسی بر شعر کلاسیک گُردی در دو گونه ادبی شعر عرفانی و عاشقانه تبیین شود تا از یک سو هم به وجوه کارکردی تأثیر در تکوین و تکامل ادبی ملت‌ها پی برد و از سوی دیگر نیز نحوه بهره‌گیری شاعران گُرد از شعر فارسی تشریح شود. دستاورد پژوهش بر این مسئله دلالت دارد که تأثیر نه‌تنها منافاتی با خلاقیت، اصالت، استقلال و پویایی ادبیات مقصد ندارد، بلکه نقش تکوینی را در تحقق چنین مفاهیمی ایفا می‌کند. شعر فارسی برای شاعران گُرد در نقش بافت و ذخیره ادبی عمل کرده است تا دانش مربوط به زبان خاص دو گونه ادبی شعر عرفانی و عاشقانه را کسب

۱. دانشیار گروه زبان و ادبیات گُردی و عضو هیأت علمی پژوهشکده کردستان‌شناسی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران. f.mohammadi@uok.ac.ir

 <https://orcid.org/0000-0003-4186-529X>

 <https://doi.org/10.48308/hlit.2026.242707.1449>

Copyright: © 2023 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

کنند و توانش ادبی برای آفرینش را به دست آورند.

کلیدواژه‌ها: مطالعه تطبیقی، شعر فارسی، شعر کُردی، دانش و توانش ادبی

۱. مقدمه

دو ادبیات فارسی و کُردی از آن دسته ادبیات‌هایی در جهان هستند که ارتباط عمیق و گسترده‌ای بین آنها در بازه زمانی طولانی مدت برقرار بوده است. از همان اولین آثار به‌جامانده که می‌توان آنها را به‌عنوان آغاز تاریخ ادبیات کُردی به صورت مکتوب و مدوّن به حساب آورد، نشانه‌های درون‌متنی فراوانی در شعر شاعران کُرد وجود دارد که چنین ارتباط گسترده و سازنده‌ای با شعر فارسی را در تمام لایه‌ها و جنبه‌های شعری اثبات می‌کند. چنین ارتباطی مصداق عینی از اصل «آمیختگی»^۱ است که آن را عامل همگرایی و نفوذ هویت‌های فرهنگی گوناگون در یکدیگر دانسته‌اند (مارچنتیج، ۱۴۰۱: ۲۸). حتی برای مطالعه سبک‌شناختی و نقد شعر کلاسیک کُردی بدون شک ضرورت دارد که با آگاهی جامع از تأثیرپذیری آن از شعر کلاسیک فارسی و جزئیات مربوط به سازوکارها و شگردهای به‌کاررفته در چگونگی این ارتباط، مباحث را بررسی و تحلیل کرد. چنانچه چنین مسئله‌ای، یعنی وجود ارتباط تأثیرگذار بین آنها، در دو حوزه نام‌برده مدنظر قرار نگیرد، کار پژوهش عقیم و ناکارآمد می‌ماند و یافته‌های سبک‌شناختی و نقد شعر کلاسیک کُردی به دور از واقعیت مسئله و حقیقت اصل موضوع خواهد بود.

گرچه رد پای شعر فارسی در شعر کُردی مسئله‌ای انکارناپذیر است، اما گهگاه به سبب پیش‌فرض‌های غلط نسبت به این مسئله، دو گونه واکنش غیرعلمی در میان افراد به وجود می‌آید که گرایش به هر کدام از آنها باعث اشتباه در تحلیل و به‌دست‌آمدن نتایج نادرست می‌شود. واکنش نخست مربوط به سوگیری جانبدارانه نسبت به شعر فارسی است که چون طرف تأثیرگذار بوده است، با شاخصه‌هایی در تصورات افراد تعریف می‌شود که حالت برتری‌گونه‌ای از آن القا می‌شود. چنین نگرشی سلب اصالت، ابتکار، پویایی و استقلال از شعر کلاسیک کُردی را در پی دارد. برای مقابله با این نوع موضع‌گیری، سوگیری دیگری با جانبداری از شعر کُردی انجام می‌شود که برای اعلان اصالت و استقلال شعر کُردی، تمام داشته‌های آن را برآمده از فرهنگ بومی می‌داند و منکر تأثیرپذیری از شعر فارسی می‌شود. هر دو موضع‌گیری مصداقی از سوگیری و تأییدی است بر اینکه نه تنها بر داده‌ها و تحلیل‌های علمی متکی نیستند، بلکه به سبب غلبه احساسات ایدئولوژیکی بر آنها، صرفاً در جهت تأیید پیش‌فرض‌های ذهنی و برای اثبات خواسته‌های خود استدلال می‌کنند و از واقعیت‌های علمی مسئله دور هستند.

ارتباط و تعامل بین شعر کلاسیک فارسی و کُردی صرفاً به تأثیر و تأثر بین یک یا چند شاعر محدود نمی‌شود، بلکه این ارتباط در سطحی فراگیر در کل گستره شعری بوده است. قلمرو مطالعه تطبیقی در پژوهش حاضر^۲ نیز از نظر نوعی، کلیت دو ادبیات ملی را در دو گونه ادبی عرفان و شعر عاشقانه دربرمی‌گیرد. شاعران کُرد در این دو گونه ادبی از یک شاعر خاص تأثیر نگرفته‌اند، بلکه از مجموعه شعر فارسی در این دو حوزه به‌عنوان دانش پیش‌زمینه‌ای، پیش‌فرض‌های ذهنی و ذخیره‌های ادبی بهره گرفته‌اند؛ از این‌رو برای اینکه یافته‌ها و مؤلفه‌های به‌دست‌آمده بتواند در تمام آثار صادق و دلالت‌گر باشد، رویکرد و دامنه چنین پژوهشی را نمی‌توان تنها بر خوانش عملی نمونه‌متن مشخص و خاصی قرار داد، بلکه ضرورت کار اقتضا می‌کند که محدوده جغرافیایی و تاریخی آثار ادبی را گسترده در نظر گرفت تا به‌خوبی بررسی و تحلیل شود که از یک سو سرچشمه‌های موضوعی و الگوهای مضمون‌سازی در ادبیات عرفانی و نیز شگردهای تصویرگری و بیانی و ساختارهای مفهوم‌سازی در شعر عاشقانه کُردی به شعر فارسی برمی‌گردد، از سوی دیگر نیز چگونگی نمایش خلاقیت شاعران کُرد در این تأثیرپذیری تبیین می‌شود؛ بنابراین در این پژوهش هدف این نیست که تنها به صورت فهرست‌وار و گزارش‌گونه مشابهت‌ها و نزدیکی‌ها را در دو شعر کلاسیک فارسی و کُردی نشان دهیم، سپس چنین نتیجه بگیریم که شاعران کُرد از

شعر فارسی تأثیر گرفته‌اند، بلکه هدف اصلی این است که تبیین شود که تأثیر گرفتن منافاتی با خلاقیت ندارد و نباید چنین تصوّر کرد که در ادبیات مقصد تأثیرپذیری از ادبیات دیگر، به منزله ایستایی و منفعلی است و از نوآوری و خلاقیت به دور بوده است.

۱-۱. پیشینه پژوهش

پژوهش جامعی که به صورت متمرکز به مطالعه تطبیقی شعر کلاسیک فارسی و گردی پرداخته باشد، تاکنون انجام نشده است. کارهایی هم که انجام شده، عمدتاً به صورت موردی و در قالب خوانش نمونه‌متن‌هایی از ادبیات فارسی و گردی بوده است. در بیشتر این پژوهش‌ها نیز تنها به صورت توصیفی به بحث از تأثیر شعر یک شاعر فارس بر شعر شاعری گرد پرداخته شده و تحلیل و تشریح فرایند تأثیرپذیری بررسی نشده است. در مقاله‌ای که در آن شمس (۱۳۹۲) به تأثیرپذیری از شعر حافظ در شعر شاعران گرد پرداخته است، هدف ارائه گزارشی از بازتاب اندیشه و شعر حافظ در شعر گردی بوده است و بیشتر بر این مسئله تأکید کرده که شاعران گرد تا چه اندازه با شعر حافظ دمساز بوده‌اند. پارسا (۱۳۸۸) نیز به صورت مفصل‌تر و با تکیه بر وزن و قافیه و تضمین ابیات شعری، تأثیرپذیری شعر حافظ را در شعر گردی بررسی کرده است. احمدی (۱۳۹۵) نیز از همین روش پارسا پیروی کرده است و در کتابش به انعکاس مفاهیم، موتیف‌ها، اصطلاحات و تصاویر شعر حافظ در شعر گردی پرداخته است. دشتی (۱۳۹۷) نیز در پایان‌نامه ارشد خود به بررسی موضوع بازتاب سنت‌های ادبی شعر فارسی در دیوان وفایی پرداخته است که باز همان رویه شرح وضعیت را نشان می‌دهد. در کل سیر مطالعات مربوط به حوزه تطبیق شعر فارسی و گردی یک محور مشخص داشته است که غالباً مبتنی بر ارائه گزارش شباهت‌ها برای اثبات تأثیر یکی بر دیگری بوده و چندان مسئله سطح تأثیر و وجوه کارکردی آن تبیین نشده است.

۲. چارچوب مفهومی

با توجه به اینکه تطبیق در ذات خود یک روش و رویکرد در معرفت‌شناسی مسائل است و نتیجه‌ای که از عمل تطبیق حاصل می‌شود، شناخت و دانش بدیع نسبت به موضوع موردنظر است، مطالعه تطبیقی نیز بر شناخت ادبیات‌ها در مقایسه با یکدیگر دلالت می‌کند و مقایسه هم یعنی ایجاد ارتباط دیالکتیکی بین دو ادبیات مختلف. بر همین اساس است که گفته‌اند: «اصطلاح ادبیات تطبیقی یعنی مطالعه و بررسی ادبیات که از تطبیق به‌عنوان ابزار اصلی، و نه هدف، استفاده می‌کند» (پراور، ۱۳۹۸: ۱۰). به سبب همین ماهیت معرفت‌شناختی تطبیق است که عبود اشاره کرده که ارزش معرفتی‌ای که مقایسه و تطبیق به دست می‌دهد، تنها دلیل قانونی بودن امر مقایسه است (۱۴۰۱: ۸). مطالعه تطبیقی ادبی عمدتاً یک محور مشخص دارد که تفسیر و تبیین خاستگاه و عوامل دخیل در هر یک از دو جنبه شباهت و تفاوت در پدیده‌های ادبی در ادبیات‌های مختلف است. در واقع برای تفسیر تشابه‌ها و تفاوت‌ها مهم‌ترین کاری که انجام می‌شود، بیان خاستگاه و تحلیل عوامل تأثیرگذار در آنها خواهد بود. تبیین خاستگاه موضوعات و مفاهیم مشترک و تعیین عوامل دخیل در آنها را می‌توان در چندین جنبه بررسی کرد که هر کدام از این جنبه‌ها با حوزه فکری خاصی ارتباط پیدا می‌کند و اساس هریک از مکاتب تطبیقی بر آن قرار دارد. چنانچه از این منظر بررسی شود که موقعیت‌ها و شرایط یکسان باعث پدیدآیی موضوعات و مفاهیم مشابه خواهد شد، دیدگاه اجتماعی-تاریخی بر مسئله حاکم است که با مکتب اسلاوی همخوانی بیشتری دارد. پیش‌فرض این دیدگاه چنین است که به سبب اشتراکات فرهنگی و ساختار اجتماعی و در کل وجود بافت‌های همگون در دو جامعه، تجربه‌های مشابهی در ادبیات آنها ظاهر می‌شود. حال اگر قائل به وجود خصلت‌ها و حالات ذاتی مشترک در انسان‌ها باشیم، منشأ تشابه محتوا و موضوعات در ادبیات‌های مختلف بیشتر ماهیت روان‌شناسی پیدا می‌کند که بر ساختارهای روانی و جنبه‌های وجودی مشابه در افراد تأکید می‌کند. چنین رویکردی به موضوعات و مفاهیم مشترک، متمایل به مفاهیم جهان‌شمول در مکتب آمریکا خواهد بود. البته در این مکتب نیز قابل انتظار است که چگونگی پدیداری مفاهیم جهان‌شمول به مسائل فرهنگی و اجتماعی و سیاسی هر جامعه مربوط شود، اینکه از چه زاویه‌ای و با چه پیش‌فرض‌هایی به موضوع نگاه شده باشد.

درست است که امروزه در مطالعات تطبیقی، اصول مکتب فرانسه مورد نقد است، اما باز نمی‌توان از برخی مفاهیم آن غافل بود؛ زیرا در موارد خاصی، نیاز و ضرورت کار پژوهشگر خواهد بود. مکتب فرانسه بر چندین مؤلفه بنیادین پایه‌گذاری شده است که مهم‌ترین آنها، ضرورت وجود رابطه تاریخی بین دو ادبیات مختلف است. بر مبنای این اصل، چنین قابل استنباط است که دو ادبیاتی که هیچ‌گونه ارتباط تاریخی‌ای بین آنها برقرار نبوده باشد، نمی‌توانند موضوع مطالعه تطبیقی واقع شوند و بین دو ادبیات که هیچ‌گونه ارتباط تاریخی و تعامل تأثیر و تأثری‌ای با هم نداشته‌اند، اگر شباهت‌هایی وجود داشته باشد، «شباهت‌های ظاهری تنها برحسب اتفاق و تصادف است» (ندا، ۱۳۸۳: ۳۰). با توجه به اینکه روش تاریخی و تجربی بر رویکرد این مکتب حاکم است، آنچه برای تطبیقگر کارایی دارد، اسناد، ابزار و هر چیز عینی است که بتواند وجود روابط تعاملی و تبدیلی را میان ادبیات دو ملت به صورت ملموس و یقینی استدلال‌پذیر کند. تأکید زیاد این مکتب بر همین گرایش تاریخی برای اثبات وجود روابط بیانگر آن است که پیشینه‌های فلسفی و نظری آن، همسویی نزدیکی با فلسفه پوزیتیویسم دارد. نقش و قلمرو مطالعه تطبیقی از دیدگاه این مکتب چنین ترسیم شده است که انتقال محتوای ادبی از یک ادبیات به ادبیات ملی دیگر به شکل تصادفی و اتفاقی رخ نداده است، بلکه مسئله‌ای تاریخی مبتنی بر علیت است و وظیفه مطالعه تطبیقی تبیین منشأ و سرچشمه تأثیرپذیری، ذکر واسطه‌ها و تعیین آثار موردنظر است. واضح است که چنین رویکردی کاملاً برآمده از پوزیتیویسم است که شناخت صحیح و مطالعه درست را متکی بر تجربه‌گرایی می‌داند و شناختی که بر پایه تخمین، اندیشه، حدس، فرض و تطبیق استوار باشد، نتایج آن غیرقابل اعتماد و بی‌اهمیت و غیرقابل استناد تلقی می‌شود (عبود، ۱۴۰۱: ۲۸-۲۹). اصل دیگری که در مکتب فرانسه به‌عنوان مؤلفه‌ای محوری در نظریه آن وجود دارد، ضرورت اختلاف زبان در ادبیات‌های موردتطبیق است. مسئله ضمنی قابل استنباط از این اصل چنین است که اگر دو جامعه با ملیت‌های مختلف، یک زبان مشترک داشته باشند، مطالعه تطبیقی برای آنها موضوعیت ندارد. امروزه برای مطالعه تطبیقی، دیگر نباید تنها مقید به مکتب خاصی شد، بلکه باید رویکردی التقاطی از مفاهیم و روش‌های مکتب‌های ادبیات تطبیقی اتخاذ شود تا بتوان از تمام دستاوردهای مطالعات تطبیقی در بررسی مطالب استفاده کرد؛ از این رو پایه‌های نظری این جستار همان مفاهیم اساسی هستند که در مکاتب مهم ادبیات تطبیقی به‌عنوان ابزار استدلال برای تبیین مطالب کاربرد دارند. از این مفاهیم به صورت ترکیبی و التقاطی برای هر جنبه‌ای از مسائل که لازم باشد، استفاده شده است.

۳. تأثیر و نگاهی متفاوت به نظام فرایندی آن

بدون شک در مطالعات تطبیقی، توجه به شباهت‌ها و بحث از تأثیر و تأثر و نیز وجود ارتباط تاریخی در بین دو ادبیات، از لوازم کار محسوب می‌شوند و دستاوردهایی هستند که در طول تاریخ این حوزه از مطالعات، محققان بدان‌ها دست یافته‌اند. صرفاً به دلیل نقد صاحب‌نظران مکتب آمریکایی به این مفاهیم، نمی‌توان آنها را بی‌اهمیت و غیرکاربردی دانست؛ زیرا پژوهشگر در حین انجام کار تطبیق خواه‌ناخواه بدان‌ها تفکر می‌کند و نمی‌تواند آنها را نادیده انگارد. آنچه ضروری می‌نماید، این است که نباید تنها با نگاه سطحی به مقوله تأثیر نگریم؛ زیرا اصطلاح تأثیر چون عنوانی عام و مبهم است، «از بحث انگیزترین مباحث قلمرو مطالعات تطبیقی ادبی» (پراور، ۱۳۹۸: ۵۳) محسوب می‌شود که اگر به‌خوبی تشریح و تبیین نشود، باعث سوءبرداشت خواهد شد. در واقع اگر به مفهوم تأثیر و تأثر نگاه سطحی شود و فرایند نظام‌مند و پیچیده آن را به‌خوبی درک نشود، تصورات اشتباهی شکل می‌گیرد که باعث می‌شود اصالت ادبیات تأثیرپذیرنده زیر سؤال رود و در حد تقلید صرف نگریم و ارزیابی شود (عبود، ۱۴۰۱: ۱۰-۱۱).

در رویکرد تأثیر دو موضع‌گیری متفاوت قابل اتخاذ است: ۱. بیشتر به منبع تأثیرگذار توجه می‌شود که در آن، چگونگی انتقال مدنظر خواهد بود؛ ۲. طرف تأثیرپذیر محل تمرکز واقع می‌شود که نتیجه و میزان پذیرش بررسی خواهد شد (یوست، ۱۳۹۷: ۶۵). گرایش به هرکدام از این دو موضع، پژوهش را در جهت و مسیری کاملاً متفاوت با دیگری قرار می‌دهد. آنچه در مکتب فرانسه از مقوله تأثیر معرفی شده و قابل دریافت است، بیشتر ناظر است به موضع‌گیری نخست. در این مکتب هرچند مسئله تأثیر به‌عنوان یکی از شرط‌های ضروری برای انجام مطالعه تطبیقی مطرح شده است، اما آنچه از

مفهوم تأثیر مدّ نظر بوده است، بیشتر به بررسی روابط خارجی و ابزارها و تأثیرات بیرونی محدود می‌شود و تمرکز چندانی بر ظرفیت‌ها و وجوه دینامیک آن نشده است. ضروری است زاویه دید را نسبت به تأثیر از انفعال، عدم اصالت، مقلّد و ... به زاویه‌های دیگری همچون خلاقیت، فعال بودن و اصالت‌مندی تغییر داد؛ زیرا تأثیرپذیری نفی اصالت و خلاقیت نیست و بررسی تأثیر نباید فردیت و ام‌گیرنده را زیر سؤال ببرد. بر همین اساس است که گفته‌اند: اقدام عامل گیرنده نباید غیرفعال تلقی شود، بلکه باید عامل اصلی در نظر گرفته شود (شورل، ۱۳۸۹: ۸۴). بخش اعظمی از اهمیت مسئله تأثیر که در مکتب فرانسه مغفول مانده است، همین عدم توجه به چگونگی فرایندی آن است، در حالی که مقوله تأثیر به‌مانند یک نظام فرایندی دینامیک عمل می‌کند و دارای وجوه کارکردی خاصی است. اثبات وجود تأثیر که در مکتب فرانسه و غالب پژوهش‌ها انجام شده است، امری متفاوت از تشریح و تبیین فرایندی بودن آن است. در مطالعه تطبیقی ادبی که رویکرد تأثیر در آن محوریت دارد، باید بر این مسئله تأکید شود که یک اثر خاص یا نوع ادبی معین یا موضوع مشخص، چگونه در یک ادبیات بر اثر نفوذ و تأثیر ادبیات ملت دیگر تولید شده است و به این شکل و حالت درآمد است. چنین تعاملی نه تنها تکراری و منفعلانه نیست، بلکه کاملاً سازنده و فعالانه است و باید به مقوله تأثیر بیشتر از این منظر نگاه شود تا بتوان پی بُرد که تأثیرپذیری در نوع خود یک هنر محسوب می‌شود که با خلاقیت همراه است. به سبب همین کارکردها است که گفته‌اند: «اصالت هر ملت» و «سودمندی تأثیر بیگانه»، دو اصل مهم هستند که به‌عنوان مبنای واقعی مطالعات تطبیقی باید بدانها توجه شود (ژون، ۱۳۹۰: ۳۱)؛ بنابراین در مسئله تأثیر چون یک فرایند نظام‌مند پیچیده است و نباید آن را در سطح ساده‌ای تصوّر کرد، باید به ارتباط آن با مقوله‌های الگوسازی، بازآفرینی، دانش و توانش ادبی، خلاقیت و اصالت توجه کرد. چنانچه تأثیر با چنین نگاه متفاوتی مطالعه شود، می‌توان دریافت که نقش آن تکوینی است، بدین معنا که بستری را فراهم می‌کند تا با یادگیری شیوه‌ها، شگردها و ساختارهای بیانی و معنایی، از ماده‌ها و الگوهای موجود در ادبیات مبدأ برای آفرینش اثری متفاوت و جدید در ادبیات مقصد استفاده شود. بر همین اساس باید گفت که تأثیر متضمن دو شاخصه مهم به‌عنوان وجوه کارکردی است: کسب دانش و ایجاد توانش نسبت به حوزه موضوعی موردنظر. به سبب این وجوه است که تأثیر ارزش شناختی و معرفت‌شناختی دارد.

امروزه در بحث تأثیر نباید هدف تنها این باشد که نخست نشان داده شود در دو ادبیات از عناصر خاصی استفاده شده است، سپس نتیجه گرفت که یکی از دیگری تأثیر پذیرفته است. گرچه این امر، مهم است و به مرحله توصیف و گزارش وضعیت موجود مربوط می‌شود، اما مسئله مهم‌تر آن است که چگونگی استفاده کردن از آن عناصر و نوع نگاه به آنها تبیین شود. الگوسازی برای شیوه بیان و معناسازی، شکل‌دهی به تخیل شاعرانه، و جهت‌دهی اندیشگانی به ساختار ذهنی شاعران مقصد از جنبه‌های خلاقانه و هنری مقوله تأثیر است؛ بنابراین تأثیر در درجه نخست به معنای آشنایی با موضوع و ویژگی‌های یک گونه ادبی است تا فهم شود که چگونه با آن موضوع و در آن گونه ادبی می‌توان به خلق اثر ادبی پرداخت.

تأثیر و تأثر سطوح و لایه‌های مختلفی دارد که باید نشان داد در چه سطحی و چگونه بوده است. فرد تأثیرگذار طرف فعال نیست، بلکه کسی که تأثیر می‌پذیرد، طرف فعال است و عمل خلاقانه انجام می‌دهد. اگر بخواهیم ویژگی‌ها و شاخصه‌های خلاقانه و اصیل طرف وام‌گیرنده را در حوزه تأثیر تبیین کنیم، بدین صورت خواهد بود که نمی‌خواهد با تقلید و تکرار، عین اثر مبدأ را دوباره بیافریند، بلکه این پیش‌فرض را در ذهن خود نسبت به موضوع دارد که اثرش متفاوت باشد و اگرچه در همان جهت معنایی و فضای عاطفی و احساسی، کنش تخیلی و اندیشگانی دارد و حرکت می‌کند، اما هدفش بیان متفاوت و بازنمایی جدید از موضوع یا گشودن لایه دیگری از آن است. توجه به جایگاه دریافت‌کننده و اهمیت دادن به نقش آن، قائل شدن به اصالت و خلاقیت در آن است.

۴. نقش تأثیر در شکل‌گیری دانش و توانش ادبی

توانش بدین معناست که بتوان توانایی لازم را در موضوع و حوزه خاصی برای انجام گدگذاری و گدخوانی در موقعیت‌های مختلف به دست آورد. تعامل

با ادبیات ملت دیگر در یک حوزه خاص باعث می‌شود که دانش لازم درباره ماهیت یک گونه ادبی یا موضوع شعری حاصل شود. این دانش شامل مفاهیم، زبان، تصاویر هنری و ساختارهای درونی موجود در آن موضوع می‌شود. شنیده‌ها و خوانده‌ها که برای شاعر/نویسنده تبدیل به دانش ذهنی نسبت به موضوع موردنظر می‌شود، به استعداد و توانایی او شکل و جهت می‌دهد تا در حوزه آن موضوع توانش لازم را کسب کند؛ بنابراین یادگیری از طریق تعامل با ادبیات دیگر که به عنوان دانش قلمداد می‌شود، توانشی بالقوه را در فرد شکل می‌دهد که بتواند محصول ادبی بیافریند. در واقع وقتی شاعر یا نویسنده‌ای در اثر تعامل زیاد با ادبیات یک ملت، در حوزه‌ای خاص با چگونگی به کارگیری اصطلاحات و مفاهیم، شیوه‌های تصویرگری، الگوهای مفهوم‌سازی و مضمون‌آفرینی و ساختارهای گزاره‌سازی آشنایی پیدا می‌کند و مهارت لازم در این زمینه‌ها را کسب می‌کند، بر این مسئله بسیار مهم دلالت دارد که تأثیر باعث دانش و توانش می‌شود و شکل‌گیری توانش ادبی در حوزه معینی، نتیجه تعامل و ارتباط زیاد با آثار ادبی همان حوزه در ملت دیگری است. بر همین اساس وجه خلاقیت تأثیر نیز در همین ایجاد توانش ادبی است که باعث کسب توانایی و مهارت در ادبیات دیگر می‌شود:

ذخیره ادبی و هنری که به عنوان دانش ذاتی و بالقوه، برای به دست آوردن توانایی در سرودن شعر لازم است، خودبه‌خود و اتفاقی برای شاعری به وجود نمی‌آید، بلکه در اثر تعامل با پیشینه معینی حاصل می‌شود. ذخیره زبانی و ادبی شاعران کلاسیک گُرد نیز در ابتدا از طریق تعامل با شعر فارسی شکل گرفته بود. مهم‌ترین دلیل برای اثبات و تأیید این قضیه، وجود فراوان واژه‌ها و اصطلاحات فارسی در شعر کلاسیک گُردی است. با توجه به اینکه یک ادبیات برای ادبیات دیگر، نقش یاریگر را ایفا می‌کند که شرایط و بستر را برای پرورش مهارت و فعلیت‌بخشی به استعداد فراهم می‌آورد، شاعران گُرد نیز از تجربه‌های موجود در شعر فارسی به عنوان الگو و نمونه مثالی کمک گرفته‌اند تا با توجه بدانها بتوانند به دریافت‌های فکری و عاطفی خود شکل دهند و آنها را بیان کنند؛ بنابراین شعر کلاسیک فارسی برای شکوفایی استعداد شاعری شاعران گُرد حکم ذخیره هنری و ادبی را داشته است و تعامل زیاد با شعر شاعران بزرگ فارسی فضای معینی را از نظر موضوعی - محتوایی، تخیلی شاعرانه و شیوه تصویرگری و بیان ایجاد کرده بود که بیشتر در آن فضا، حدود شعر را می‌دیدند. شاعران گُرد دانش مربوط به یک نوع ادبی یا موضوع شعری خاص را از شعر فارسی آموخته‌اند و برای آنان تبدیل به توانش شده است که با بهره‌گیری از آن توانش به آفرینش اثر ادبی پرداخته‌اند. چنین مسئله‌ای را دیگر نمی‌توان تقلید تلقی کرد؛ زیرا اگر بتوان تأثیرپذیری از ادبیات دیگر، دانش و توانایی لازم را کسب کرد تا در گونه ادبی یا موضوع خاصی به سطحی رسید که اثری آفریده شود، عین ابتکار و اصالت است؛ بنابراین شعر فارسی نقش شکل‌گیری توانش شعری را برای شاعران گُرد ایفا کرده است تا از آن برای آفرینش محصول ادبی بهره ببرند. فرایند تعامل و بهره‌گیری شاعران گُرد از شعر فارسی را می‌توان بدین صورت تشریح کرد که آنان در فضای فکری، عاطفی و بیانی نوع خاصی از شعر تفکر و تأمل کرده‌اند که حاصل آن، پدید آمدن محصول هنری است که مصداق عینی خلاقیت خواهد بود.

۵. شعر فارسی به عنوان پیشینه و ذخیره ادبی شعر کلاسیک کردی

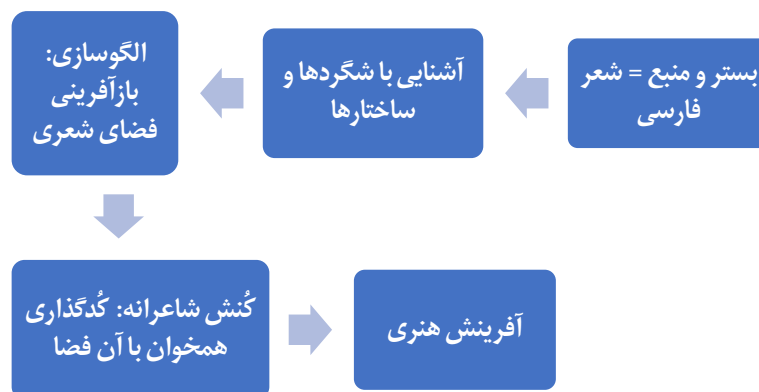
برساخت یک اثر غالباً نتیجه تأثیر معنایی و ساختاری متن‌های دیگر است که هم از جنبه ماده فکری و هم ساختاری، شرایط لازم را برای تولید آن اثر فراهم کرده‌اند. خلاقیت فردی شاعر یا نویسنده نیز در این است که چگونه از این ماده‌های معنایی و ساختاری که از متن‌های دیگر به دست آورده است، برای کسب دانش و توانش ادبی به منظور خلق اثر استفاده کند. ارتباط برساخت و بینامتنیت با حوزه مطالعه تطبیقی نیز در این است که گاهی پیشینه برساختی برخی از گونه‌های ادبی در ادبیات یک ملت به آثاری از ادبیات ملت دیگر برمی‌گردد و بین آنها ارتباط بینامتنیت حاکم است. زمینه‌های دخیل

در تولید اثر ادبی به تمام آثاری مربوط می‌شود که در آفرینش آن اثر به‌نوعی نقش داشته‌اند. این زمینه‌ها نه تنها به قلمرو ادبیات یک ملت محدود نمی‌شود، بلکه گاهی حتی زمینه‌های اصلی به‌عنوان سرچشمه مهم یک اثر یا یک گونه ادبی در ادبیات یک ملت، در قلمرو ادبیات‌های دیگر قابل رهگیری است؛ بنابراین اگر بر ساخت و زمینه‌ها و عوامل بر ساختی در شکل‌گیری یک گونه ادبی در ادبیات یک ملت را صرفاً محدود به تاریخ ادبیات آن دانست، در تحلیل‌ها امکان اشتباه وجود دارد و نتایج نیز درست و مکفی نخواهد بود.

شعر کلاسیک گردی در برخی از انواع ادبی از نظر انسجام ساختار بیانی و تصویرگری، تعالی اندیشه و شیوه به‌کارگیری مفاهیم و اصطلاحات چنان سطحی از پختگی را نشان می‌دهد که پرسش‌های زیادی را برای پژوهشگران درباره خاستگاه و سیر تکوینی و روند تکاملی آنها ایجاد می‌کند؛ زیرا شگردهای بیانی و تصویرسازی‌های هنری و اصطلاحات و مفهوم‌سازی‌های موجود در برخی از موضوعات شعری و گونه‌های ادبی شعر کلاسیک گردی، طوری هستند که بدون شک وجود پیشینه‌ای غنی باعث شده است در چنان سطحی ظاهر شوند. پیشینه است که با ایجاد فضای ادبی و جهت‌دهی زیبایی‌شناسانه تعیین می‌کند که یک تصویر یا شیوه بیان چگونه پدیدار شود. کارکرد و اهمیت پیشینه در این است که یک نظام فرایندی را ایجاد می‌کند و شرط لازم و ضروری برای درک وجود حالت فرایندی و نظام‌مند در ارتباط یک پدیده ادبی با پیشینه نیز این است که آگاهی کامل از زمینه‌ها و عوامل مختلف تأثیرگذار در تولید آن پدیده حاصل شود:

و ه‌کوو نه‌هاری به‌هاری درِیژ و پاییزی کورت
نمهل گه‌لیک و تهویل و عمهل که‌میک و قه‌سیر
ترجمه: همچون روز بهار دراز و چون پاییز کوتاه
امل زیاد و دراز، عمل کم و کوتاه
(نالی، ۱۳۸۹: ۲۱۷)

از میان تمام احتمال‌ها که به‌عنوان پیشینه ممکن است مطرح شود، با توجه به نشانه‌های مُتقن و محکم درون‌متنی و اسناد برون‌متنی^۸ می‌توان به‌صراحت و با قاطعیت اذعان کرد که این پیشینه، شعر کلاسیک فارسی است.^۹ شعر کلاسیک فارسی در تکوین شعر کلاسیک گردی نقش مهمی به‌عنوان عامل کلان بر ساختی ایفا کرده است و باید به صورت یک متن در متن دیگر به ارتباط آن دو نگاه کرد؛ زیرا خاستگاه مضامین، موتیف‌ها، تصاویر و اصطلاحات شعر غنایی و عرفانی شعر گردی به شعر فارسی برمی‌گردد. این شعر برای شاعران گرد نقش پیشینه مواد و اطلاعات را در ایجاد دانش ادبی و ذخیره هنری، و به تبع آن شکل‌گیری توانش ادبی ایفا کرده است. نقش شعر فارسی به‌عنوان پیشینه و ذخیره ادبی در شکل‌گیری دانش و توانش ادبی برای شاعران کلاسیک گرد یک چرخه فرایندی نظام‌مند است که بدین شکل قابل ترسیم است:

وقتی با بهره‌گیری از الگوهای مضمون‌آفرینی و مفهوم‌سازی، ساختارهای بیانی و شگردهای تصویرگری شعر فارسی، دانش ادبی و ذخیره هنری و ذهنیت شاعرانه که لازمه ایجاد توانش است، برای شاعران گرد شکل می‌گیرد، طبیعی است که ارتباط نامرئی بینامتنیت بین دو ادبیات برقرار می‌شود؛ بنابراین جریان فنی - ادبی و پیشینه معنایی و زیبایی‌شناسانه برخی از موضوعات و گونه‌های ادبی مانند شعر عرفانی و عاشقانه در ادبیات کلاسیک کردی را می‌توان در شعر فارسی - به‌عنوان مرجع و خاستگاه - جست‌وجو کرد.

تغییر بنیادینی که در ماهیت شعر کلاسیک کردی رخ داد و به‌عنوان یک انقلاب ادبی در تاریخ ادبیات کردی می‌توان از آن نام برد، تغییر وزن هجایی به عروضی بود که در این تحول ادبی، نقش تعامل فراوان شاعران کرد با شعر فارسی انکارناپذیر است. در شرایط تاریخی خاصی این دیدگاه و آگاهی در شاعران کرد شکل گرفت که برای اینکه همانند ملت‌های همسایه، صاحب ادبیاتی شعری در سطح آنها باشند و توانایی ادبی خود را اثبات و ابراز کنند، لازم است در وزنی همگون با شعر آن ملت‌ها شعر بگویند، نه در وزن بومی.

۵-۱. تبیین نسبت بین شعر عرفانی فارسی و کردی

عرفان به‌عنوان کلان اندیشه‌ای محسوب می‌شود که بر اثر تلاقی فرهنگی بین جوامع اسلامی سیر و جریان داشته است و سرچشمه‌ای فکری برای پدیدآیی آثار ادبی در ادبیات‌های مختلف بوده است. در واقع عرفان را باید یک جریان فکری دانست که در ادبیات‌های مختلف به‌عنوان یک گونه ادبی پدیدار شده و گسترش یافته است. این گونه ادبی در شعر کلاسیک فارسی و کردی که بخش مهم و قابل توجهی از آثار را شامل می‌شود، در مطالعه تطبیقی ضروری است نسبت آنها با هم تبیین شود و بدون جانبداری غیرعلمی تفسیر و تشریح شود که نسبت شعر عرفانی شاعران کرد همچون ملای جزیری و محوی به شعر عرفانی فارسی چگونه است و چه سطحی از تأثیر خلاقانه را نشان می‌دهد. شاید گفته شود به دلیل اینکه تصوف و نظام خانقاهی از دیرباز در جامعه کردها وجود داشته است، پدیدآیی گونه عرفانی در شعر کردی بدان برمی‌گردد و خاستگاه دیگری همچون شعر فارسی ندارد. برای نقد چنین تصور و دیدگاهی باید به مسئله مهم تبدیل شدن به موضوع شعری استناد کرد. موضوع‌سازی شعری از فضای یک اندیشه و جهان‌بینی چرخه فرایندی دارد که یک عامل اصلی در تحقق آن دخیل است و نقش ایفا می‌کند؛ آن عامل، وجود یک پیشینه است که الگوها و ساختارهای لازم را در تمام جنبه‌ها در اختیار می‌گذارد تا با کمک‌گیری از آن، دانش و توانش شکل بگیرد. در واقع پدیدارشدن و نمود یافتن برخی از موضوع‌ها و انواع ادبی در قالب شعر و بیان شاعرانه به گونه‌ای است که بدون الگوبرداری از نمونه‌هایی موجود امکان ندارد بتوان به صورت تصادفی و یکدفعه‌ای در سطحی متعالی، مفاهیم و اصطلاحاتی را با شیوه‌های بیانی و شگردهای تصویرگری پیشرفته و پیچیده به کار برد؛ زیرا پدیدار شدن در سطح متعالی حتماً از یک پیشینه تکوینی - تکاملی به دست آمده است. بر این اساس تبدیل شدن اندیشه عرفان به موضوع شعری و شکل‌گیری توانایی مضمون‌آفرینی و مفهوم‌سازی از آن، به پیشینه غنی‌ای نیاز است تا شاعر برای شعرسرایی در آن فضا با الگوها و ساختارهای لازم آشنا شود:

دهستی قودرهت کو هلاقیّت ژ بهژنا ته نیقاب	ل جه‌مالا جه‌برووتی مه نهمان پهرده حیجاب
ترجمه: دست قدرت که تقاب از روی تو بردارد	از جمال جبروتی ما حجابی نمی‌ماند

(مه‌لای جزیری، ۱۳۹۳: ۷۶)

این پیشینه برای شاعران کرد، گونه عرفانی شعر فارسی بوده و این مسئله که اندیشه عرفان به این صورت در شعر کردی به‌عنوان موضوع و موتیف شعری درآمده، از شعر فارسی وارد شده است. با توجه به همین مسئله است که می‌توان گفت یک گونه ادبی همچون شعر عرفانی در ادبیات یک ملت با اثرپذیری از ادبیات خاصی بوده که پدید آمده است.

برای مطالعه علمی و دقیق نسبت بین گونه عرفانی شعر فارسی و گردی باید افزون بر توصیف وجود عناصر مشترک و مشابه میان آنها، به تفسیر و دلالت‌یابی لایه‌های زیرین نیز پرداخت. چنانچه صرفاً به وجود اصطلاحات، مفاهیم و بُن‌مایه‌های عرفانی یکسان در شعر گردی و فارسی به صورت سطحی و ظاهری توجه شود، تنها در این حد می‌تواند در معرفت‌بخشی سودمند و کمک‌کننده باشد که بتوان برای اثبات همانندی آن اصطلاحات و مفاهیم در شعر عرفانی این دو ادبیات بدانها استناد کرد. برای پی بردن به منشأ و عامل این همانندی‌ها و نیز تعیین سطح کیفی آنها در هر کدام از این دو ادبیات باید به نحوه به‌کارگیری آن اصطلاحات و مفاهیم توجه کرد تا بتوان گزاره‌ها و اندیشه‌های تولیدشده را ارزیابی کرد. اگر منشأ همانندی‌ها به مقوله تأثیر مربوط می‌شود، باز برای اثبات نیاز به مستندات دارد. مستندات اگر درون‌متنی باشد، علمی‌تر و مُتقن‌تر است تا اینکه به مسائل بیرون‌متنی همچون همجواری جغرافیایی استناد کرد. با توجه به اینکه شاعران گرد، هم از شاعران فارس یا آثار آنان در شعر خود نام برده‌اند و هم گهگاه شعر آنان را تضمین کرده‌اند، با استناد به چنین موارد درون‌متنی‌ای می‌توان اثبات کرد که شعر عرفانی گردی از شعر فارسی تأثیر گرفته است:

مه‌شخوولی شهرچی «گولشه‌نی راز»م، ده‌فهرموی
سینم که شهرچه شهرچه ده‌کاتن به تیغی ناز
ترجمه: مشغول شرح گلشن رازم، می‌فرماید
سینه‌ام با تیغ ناز شرحه‌شرحه می‌کنند
(مه‌حوی، ۱۳۸۱: ۱۶۹)

مسئله مهم‌تر از گزارش صرف یکسانی‌ها و اشاره ساده و خشک به تأثیر شعر عرفانی فارسی بر شعر گردی، این است که باید سطح این تأثیر را نیز تبیین کرد و دستاورد مهم و کاربردی همین امر خواهد بود تا مشخص شود که شاعران گرد آیا ابتکاری در تحوّل اندیشه عرفانی داشته‌اند یا نه، و اینکه نوآوری و خلاقیت آنان بیشتر در چه جنبه‌ای بوده است. آنچه با مطالعه تطبیقی می‌توان به‌عنوان واقعیت علمی و تحقیقی بدان آگاهی یافت، این است که در شعر عرفانی، شاعران گرد از نظر اندیشگانی عملکرد نوآورانه‌ای در تحوّل اندیشه عرفان و ابداع مفاهیم و نگاه نوین به مسائل در آن نداشته‌اند و با تفکر انتقادی با مباحث برخورد نکرده‌اند تا لایه متفاوت و جدیدی به منظومه فکری عرفان اضافه کنند. بهره‌گیری شاعران گرد از شعر عرفانی در حد مفهوم‌سازی با اصطلاحات و مفاهیم و موتیف‌های متداول بوده است. فراتر از این، مداومت چندانی با منظومه فکری عرفان در ذهن خود نداشته‌اند تا به صورت خلاقانه اثری متفاوت در سطح یک منظومه ادبی بیافرینند؛ در واقع سطح نوآوری و خلاقیت شاعران گرد در تأثیرپذیری از گونه ادبی عرفان در شعر فارسی، گشودن لایه جدیدی از موضوع و افزودن رویکرد متفاوت بدان نبوده است، بلکه بیشتر در سطح بازآفرینی مفاهیم و موضوعات در همان فضا بوده است و باید گفت که بازآفرینی آن مفاهیم و موضوعات در زبان خود، اصلی‌ترین وجه عملکردی شاعران گرد در تأثیرپذیری از شعر عرفانی فارسی است:

وه‌ده‌تئی موتلفق مه‌لا نوره د قه‌لبان جه‌لا
زوری د فئی مه‌سئه‌لئی ئه‌هلئی دلان شوبه‌ه ما
ترجمه: مُلا! وحدت مطلق در دل‌های پاک‌نور است
صاحب‌دلان زیادی در این مسئله مردّد ماندند
(مه‌لای جزیری، ۱۳۹۳: ۳۲)

در گونه ادبی عرفان تنها انتقال اندیشه و معنا از شعر فارسی به شعر گردی صورت نگرفته است، بلکه آنچه به ساختارهای بیانی و الگوهای تولید معنا نیز مربوط می‌شود، منتقل شده است. بدین شکل که شاعران گرد از طریق شعر عرفانی فارسی با چگونگی معناآفرینی و مضمون‌سازی با مفاهیم عرفانی آشنا شده‌اند و دانش آن را کسب کرده‌اند که بتوانند در فضای اندیشگانی و گفتمانی عرفان به آفرینش شعر بپردازند. برای اثبات این قضیه می‌توان به چنین استدلالی استناد کرد که بدون شک آشنایی شاعران گرد با کاربرد معنایی اصطلاح‌ها و مفاهیم عرفانی و یادگیری درباره چگونگی به‌کارگیری آنها در شعر، از منبع خاصی سرچشمه گرفته است؛ زیرا بدون وجود یک پیشینه که بتوان به‌عنوان الگو از آن در شعرسرای عرفانی استفاده کرد و از آن آگاهی

و توانش کسب کرد، امکان نداشته است که شاعران گُرد بتوانند مفاهیم عرفانی را در نظام شعری، آن هم در چنان سطح کاملی، به کار ببرند. فرایند آشنایی و یادگیری شاعران گُرد در چگونگی به کارگیری مفاهیم، اصطلاحات و بُن‌مایه‌های عرفانی برای تولید گزاره‌ها و مضمون‌آفرینی با آنها بدین صورت قابل تشریح است که شاعران گُرد ماهیت این نوع ادبی را به‌عنوان دانش و ذخیره ادبی از شعر فارسی یاد گرفته‌اند و فضای زبانی، معنایی و تصویرسازی آن برای آنان تبدیل به توانش ادبی شده است تا به آفرینش بپردازند.

گرچه شاعران گُرد در جنبه فکری - اندیشگانی تحوّل بنیادینی در عرفان ایجاد نکردند، اما در جنبه بیانی و شگردهای تجسّم معنا، حرکت نوآورانه‌ای را می‌توان در زبان شعری آنان مشاهده کرد. ساده‌سازی مفاهیم پیچیده و دشوار عرفانی برای فهم آسان آنها که با استفاده از شیوه‌های بیانی و تصویرگری عینی و ملموس انجام می‌گیرد، جلوه‌ای از خلاقیت است و به‌عنوان یکی از جنبه‌های خلاقانه شاعران گُرد قلمداد می‌شود:

حرفی ژ یک بوونه فسل، گهر ببری وان به نسل
حرف دبت یک خه‌تک کو نهما نوقته ما
ترجمه: حروف از هم جدا شدند. گر آنها را به اصل برگردانی
یک خط شوند و چو نماند، نقطه ماند
(مه‌لای جزیری، ۱۳۹۳: ۳۱)

بازآفرینی مفاهیم عرفانی با تصویرسازی‌های عینی و ساده بر این قضیه مهم دلالت می‌کند که شاعران گُرد فضای اندیشگانی - دلالتی شعر عرفانی فارسی را کاملاً با ریزه‌کاری‌های ساختاری و معنایی آن درک کرده‌اند و با تفکّر در همان جهت معنایی، توانسته‌اند با مفاهیم عرفانی در زبان خود مضمون‌آفرینی کنند و به بازتولید آن مفاهیم به صورت تفسیر و تبیین آنها بپردازند. ساده‌سازی برای فهم و تجسّم معنا گاهی با بهره‌گیری از مظاهر بومی موجود در فرهنگ و جغرافیای آن جامعه صورت می‌گیرد که به‌عنوان بومی‌سازی معنایی می‌توان از آن نام برد. بخشی از نوآوری شاعران گُرد در جنبه بیانی و تصویرگری مفاهیم و اندیشه‌های عرفانی نیز به همین مسئله بومی‌سازی مربوط می‌شود تا مخاطب بهتر بتواند با معنا و اندیشه موردنظر ارتباط برقرار کند:

له سووقی ده‌هردا دووکانی هر کهس مودده‌تی عومره
له سووقی ده‌هردا دووکانی هر کهس مودده‌تی عومره
ترجمه: در بازار روزگار دکان هرکس، مدت عمر اوست
گوهردانه به پشک‌ل دانه مه‌حوی! مامه‌ای مه‌خلووق
محو! سوداگری مردم چنین است: گوهر به پشکل فروشند
(مه‌حوی، ۱۳۸۱: ۲۲۳)

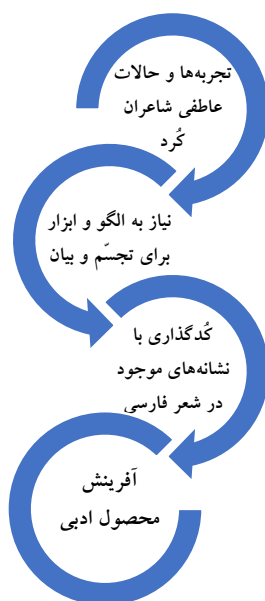
۵-۲. نقش تکوینی شعر فارسی در شعر عاشقانه گُردی

شعر عاشقانه بستری است برای بازتاب تجربه‌های عاطفی و احساسی مشترک انسان‌ها و وقوع رخدادها و موقعیت‌ها و حالات مشابه؛ از این رو اشتراک و تشابه در موتیف‌ها و حالات عاطفی و مضمون‌ها در شعر عاشقانه امری طبیعی و جهان‌شمول است و وجود شباهت در ادبیات‌های مختلف از این منظر، صرفاً دلیل بر تأثیر یکی بر دیگری نیست. مسئله مهم در مطالعه تطبیقی همین تعیین و تبیین علّت تشابه‌های معنایی موجود در این گونه شعری در ادبیات‌های مختلف است. تشابهات در ادبیات غنایی، به‌ویژه شعر عاشقانه، یک عامل اصلی دارد که دارای ماهیت روان‌شناختی است. «ذهن انسان روش‌های مشترکی برای پاسخ به تجربه‌های مشترک بشری دارد» (پراور: ۵۸). موتیف‌ها و مضمون‌های موجود در شعر غنایی همچون دوری از یار، بیان دردمندی و سوز آن، شور و شوق عشق، بی‌مهری و بی‌وفایی یار، وجود رقیب و ... مواردی مشترک هستند که می‌توان آنها را محصول تجربه‌های مشابه محسوب کرد. با توجّه به اینکه احساس‌ها و مفاهیمی که در شعر عاشقانه نمودار می‌شود، به تمام انسان‌ها دست می‌دهد و وجه مشترک همگان است، برای درک اینکه آیا در شعر عاشقانه بین دو ادبیات مختلف تأثیر و ارتباطی برقرار بوده است یا نه، صرفاً باید به جنبه‌های صورت و ابزارهای تصویرگری و ساختارهای بیانی توجه کرد، نه جنبه محتوایی و معنایی؛ زیرا در شعر عاشقانه تنها در صورتی می‌توان قائل به بحث تأثیر بود که ساختارهای

بیانی و شگردهای تصویرگری در دو ادبیات یکسانی‌هایی با هم داشته باشد. در واقع درون‌مایه شعر غنایی و عاشقانه گرچه جزو تجربه‌های ذاتی و مشترک برای انسان‌ها است، اما آشنایی با چگونگی بیان آن در شعر به تأثیرگذاری مربوط می‌شود. در این حالت دو امکان وجود دارد: ۱. اگر زبان بیان و تصاویر آن در دو ادبیات، متفاوت باشد، بر عدم وجود رابطه تأثیر و تأثیری بین آنها دلالت دارد؛ به عبارتی اگر چنین باشد که عناصر و اجزای تصویری و بیانی یکسان در دو ادبیات تکرار نشده باشد، برای تعیین عامل یکسانی محتوا و تبیین خاستگاه آن نمی‌توان به مقوله تأثیر روی آورد. ۲. اگر تشابهاتی در شگردهای تصویرگری و ساختارهای بیانی بین دو ادبیات وجود داشته باشد، آن موقع است که می‌توان گفت احتمال وجود تأثیر و تأثر قوی خواهد بود و در این حالت چاره‌ای جز قائل شدن به مسئله تأثیر باقی نمی‌ماند. با مطالعه شعر عاشقانه فارسی و گردی این مسئله به‌وضوح قابل دریافت است که شباهت‌ها و نزدیکی‌های فراوانی بین آنها وجود دارد و آنچه از مفاهیم، موتیف‌ها، اصطلاحات، تصویرسازی‌ها، حالات و موقعیت‌ها در این گونه شعری در هر دو ادبیات فارسی و گردی نمودار شده، بسیار به یکدیگر شبیه است:

نهی سهروی بوله‌ند قدد و برو تاق و مهمک جووت کی دهستی ده‌گانه بهی و ناری نه‌گه‌پشتووت؟
ترجمه: ای سرو قدبلند ابرو کمانی نارپستان جُفت کی دستش به انار و به نرسیده‌ات می‌رسد؟
(نالی، ۱۳۸۹: ۱۵۶)

موتیف‌ها و مضمون‌هایی که پیرامون عشق، عاشق و معشوق در شعر عاشقانه هر دو ادبیات فارسی و گردی متداول و پرتکرار هستند، چنان نزدیکی‌ها و همانندی‌هایی دارند که اگر علمی بررسی نشود، باعث کج‌فهمی‌هایی در مسئله موردنظر و برداشت‌های نادرست می‌شود. تفسیر و تبیین تشابه‌های بیانی و تصویرگری در این دو ادبیات چنین است که تجربه‌های عاطفی و احساسی و دریافت حالات مختلف از عشق و عاشقی، مربوط به خود شاعران و تجربه واقعی آنان است، اما چگونگی شیوه‌های تجسم و گذگاری زبانی آنها با بهره‌گیری از نشانه‌های موجود در شعر فارسی، به‌عنوان ابزار بیانی و تصویرگری، انجام شده است. در حقیقت فضای شعری شعر عاشقانه فارسی بدین صورت وارد شعر گردی شده است که شاعران گرد تجربه‌های عاطفی و احساسی خود را با شنیده‌هایی از شعر فارسی گذگاری کرده‌اند و از شگردهای تصویرگری و تکنیک‌های بیانی در شعر فارسی برای تجسم دریافت‌های عاطفی و آگاهی‌های عاشقانه خود کمک گرفته‌اند. فرایند بهره‌گیری شاعران گرد از شعر فارسی به صورت زیر قابل ترسیم است:

ساختار تخیل و ذهنیت شاعرانه که محتوای آن به عنوان ذخیره ادبی تلقی می شود، امکان ندارد بدون وجود یک پیشینه ساخته شود. به عبارتی ذهنیت ادبی و تخیل شاعرانه از طریق یک پیشینه غنی به عنوان ذخیره ادبی شکل می گیرد که نقش دانش پیش زمینه ای را در توانش ادبی ایفا می کند. یادگیری شیوه های تجسم معنا، شگردها و تکنیک های تصویرسازی، کاربرد اصطلاحات و مفاهیم، چگونگی گذرایی و مفهوم سازی از جمله مظاهر توانش ادبی است که از یک پیشینه به دست می آید. بر همین اساس پدیدار شدن شعر در سطحی عالی و پخته نیاز به یک پیشینه غنی دارد که سیر تکاملی را در تمام جنبه ها طی کرده باشد. واقعیت امر این است که شاعران گُرد اگر توانسته اند دریافت های عاطفی و تجربه های احساسی خود را در سطح متعالی و منسجمی بیان کنند، بدین سبب بوده است که از الگوهای تصویرگری و ساختارهای بیانی شعر فارسی، دانش و توانش ادبی لازم را در خود نهادینه کرده بودند.

خاکی ببری پیت هم گل و هم گول به سورو شکم
ترجمه: خاک پایت با اشک خونین من هم گل است و هم گل
وهفتی غم و شادی نوه کردوومه به سمردا
هنگام غم و شادی، آن دو است که بر سرم ریخته ام
(نالی، ۱۳۸۹: ۷۶)

گرچه اجزا و اصطلاحات موجود در این مضمون همان هایی است که در شعر عاشقانه فارسی فراوان وجود دارد، اما شیوه ترکیب اجزا و به کارگیری آنها متفاوت است که باعث بازآفرینی نوینی از آن مضمون شده است؛ از این رو در پاسخ به این پرسش که وجه خلاقیت شاعران گُرد در بهره گیری از داده های شعر فارسی در چه جنبه ای است، باید گفت که ترکیب سازی متفاوت و بدیع با مواد و اجزای برگرفته از شعر فارسی و بازتولید آنها در نظام زبانی خویش، اصلی ترین وجه خلاقیت آنان تلقی می شود.

۵-۳. الگوسازی در شیوه های تصویرگری و ساختارهای بیانی

پدیداری یک شگرد تصویرگری و ساختار بیانی خاص، امری آئی و تصادفی نیست، بلکه محصول مرحله ای است که نظام تخیل شاعرانه و زبان ادبی در سیر تاریخی خویش تجربه کرده است. بر همین اساس می توان دریافت که روند تکوینی - تکاملی بر شیوه های تصویرگری و ساختارهای بیانی حاکم است و وجود همین روند باعث می شود که برای پدیده های ادبی یک پیشینه شکل بگیرد. اگر در این پرسش تأمل شود که آیا بین به کارگیری شگردهای تصویرگری و تکنیک های بیانی با فرایند تکاملی و تکوینی آنها ارتباط معناداری وجود دارد، بهتر می توان نقش یک پیشینه را در چگونگی پدیداری تصویر و الگوی بیانی درک کرد. آنچه دانش و توانش ادبی را برای شاعر در تمام جنبه های مربوط به شعر همچون شگردهای تصویرگری و ساختارها و تکنیک های بیانی ایجاد می کند، به عنوان منبع و ذخیره ادبی، از یک پیشینه حاصل می شود. حال درباره ارتباط پیشینه با الگوسازی برای شیوه های تصویرگری و ساختارهای بیانی در شعر گُردی چنین پرسشی مطرح می شود که شاعران کلاسیک گُرد ریزه کاری های شگردهای تصویرگری و تکنیک های بیانی را از کجا یاد گرفته اند و چه پیشینه تکاملی و تکوینی ای می توان برای آنها لحاظ کرد؟ زیرا تصاویر شعری در شعر کلاسیک گُردی نمی توانسته است بدون پیشینه غنی در چنان سطحی از پختگی و تکامل نمودار شود. به عبارتی تصویرسازی و شگردهای تخیل شاعرانه در شعر کلاسیک گُردی سطحی از تکامل را نشان می دهد که حتماً باید پیشینه ای در کار بوده باشد که بتواند در چنان وضعیتی ظاهر شود. شعر فارسی نقش پیشینه ادبی را در فراهم سازی ذخیره هنری برای شاعران گُرد ایفا کرده و در شکل دهی به نظام تخیل شاعرانه و دستگاه بیانی و زیبایی شناسی آنان تأثیرگذار بوده است. موارد بسیاری در شعر شاعران گُرد وجود دارد که به وضوح مشخص است که در استفاده از آرایه ادبی و شیوه تصویرگری موتیف خاصی، از شعر فارسی به عنوان پیشینه بهره گرفته اند. در نمونه زیر برای توصیف بلندی قید یار از عناصر و موادی استفاده شده که در شعر فارسی وجود دارد؛ همچنین ساختار و الگوی تصویرسازی آن در کاربرد تشبیه تفضیلی، متأثر از نظام تخیل شاعرانه در شعر فارسی است:

ده لیم وهک قامه‌تت دلگیره سهریش
 ترجمه: گویم: چنان قامتت سرو هم دلکش است

نه‌گهر سیب و گول و سونبول سهمه‌ر دا
 البته اگر نمرهای سیب و گل و سنبل بدهد
 (سالم، ۲۰۱۵: ۷)

گُش هنری شاعر گُرد در بازتولید آن مضمون قابل دریافت است که توانسته در ترکیب‌سازی متفاوتی، اجزا و مواد را در کنار هم قرار دهد. با توجه به اینکه تخیل شاعرانه و ذهنیت ادبی - هنری شاعر یک نظام است و سیستماتیک عمل می‌کند، عملکرد ذهن و خیال شاعر متصل به همان ذخیره و پیشینه‌ای است که عامل شکل‌گیری دانش و توانش در او بوده است. و جنبه خلاقیت آنان در این بوده است که در یک موضوع و موتیف تکراری بتوانند به‌گونه‌ای نکته جدیدی بیان کنند. این نکته جدید غالباً در به کار بردن عناصر تشکیل دهنده آن آرایه نمایان می‌شود:

گهر نهم ریش و سهری زاهید له‌گه‌ل بی
 ترجمه: گر زاهد این ریش و مو همراهش باشد

ده‌بی جه‌ننت به ده‌شتی شنگ و پیشوک
 بهشت تبدیل به دشت گیاه و خاشاک می‌شود
 (مجوی، ۱۳۸۱: ۲۳۴)

امری ممکن و محتمل است که اشتراک موضوعات یا موضوعات مشترک در ادبیات‌های مختلف پدیدار شود و صرف وجود شباهت‌های موضوعی و محتوایی دلیل بر تأثیر و تأثر نیست، اما اینکه شیوه بیان و ابزارهای مورد استفاده در شگردهای تصویرگری و الگوهای بیانی آنها نیز مشابه باشد، نمی‌توان به سادگی از مطرح بودن بحث تأثیر و تأثر در این حالت چشم‌پوشی کرد. اگر منشأ موضوعات و موتیف‌های مشترک را بتوان به تجربه‌ها و مفاهیم ذاتی و جهان‌شمول انسان‌ها مربوط دانست، شیوه‌ها و ابزارهای بیانی مشابه در دو ادبیات را نمی‌توان در حوزه دیگری غیر از حوزه تأثیر و تأثر بررسی کرد؛ بنابراین در بحث تأثیر باید به شگردهای تصویرگری و شیوه‌های بیانی نیز که با ابزارها و عناصر معینی در الگوها و ساختارهای خاص نمودار می‌شوند، توجه کرد.

۶. نتیجه‌گیری

فرایند تولید شعر کلاسیک گُردی در ارتباطی دیالکتیک با شعر فارسی، به‌عنوان پیشینه ضروری، انجام شده است. شاعران گُرد از نشانه‌های موجود در شعر فارسی برای گدگذاری داده‌ها و مفهوم‌سازی دریافت‌های خود استفاده کرده‌اند. سیستم تخیلی و زبان شاعرانه و هنری آنان چون بر اثر تعامل زیاد با شعر فارسی شکل گرفته بوده، طوری عمل کرده است که برای تجسم دریافت‌ها و به تصویر کشیدن تخیلات و تأملات فکری خود، از خواننده‌ها و شنیده‌هایی که شامل واژه‌ها و اصطلاحات، تصاویر شعری و شیوه‌های بیانی می‌شود و منشأ آنها شعر فارسی بوده است، به‌عنوان گُذ استفاده کرده‌اند. به سبب اینکه جنبه مهمی از خلاقیت، مربوط به چگونگی به‌کارگیری مواد و اجزا از ادبیات دیگر برای پدید آوردن شعر است، شاعران کلاسیک گُرد نیز اجزا و مفاهیم را از شعر فارسی گرفته و در ترکیب دیگری که محصول خلاقیت خود آنان بوده است، بازنمایی کرده‌اند. آنچه جزو وام‌گرفته‌های شاعران گُرد از شعر فارسی بوده است، در دو جنبه خلاصه می‌شود که عبارت است از: آگاهی کامل از فضای فکری و موضوعی شعر فارسی، بهره‌گیری از اجزا و عناصر موجود در آن به‌عنوان مواد خام. در مقابل، بخش مربوط به عمل هنری و خلاقانه شاعران گُرد نیز بدین صورت قابل ترسیم است: ترکیب اجزا و آفرینش پدیده هنری همسو با همان فضای فکری و موضوعی شعر فارسی. در واقع اصلی‌ترین وجه خلاقیت شاعران گُرد را می‌توان تحت عنوان «ترکیب‌سازی» بیان کرد. برای بیان و تجسم تفکر و تخیل خود، اجزای برگرفته از شعر فارسی را ترکیب کرده‌اند و به بازآفرینی مفاهیم و موضوعات در زبان خود پرداخته‌اند؛ بنابراین کلیت به‌دست‌آمده محصولی هنری و ادبی محسوب می‌شود که عملی کاملاً خلاقانه است و در ادبیات‌های مختلف امری طبیعی و مرسوم.

پی‌نوشت

1. blending.
2. Marčetić.

۳. حوزه محدودی که تأثیر شاعری از یک ادبیات بر شاعری از ادبیات دیگر باشد، مدّ نظر نیست.

4. Prawer.
5. Jost.
6. Sorel.
7. Jeune.

۸. اگر قائل به سیر اندیشه‌ها و مفاهیم باشیم، این سیر حتماً از طریق خاصی رخ داده است که عینی‌ترین عنوانی که می‌توان بر آن گذاشت، وجود ارتباطات و تعاملات است. منظور از ارتباطات نیز این است که «نهاده‌ها و اشکالی که عقاید و اطلاعات و دیدگاه‌ها را ارسال و دریافت می‌کنند» (نقل از پراور: ۴۴).

۹. تجربه‌های آغازین در شعر گُردی که در مرحله نُضج قرار داشت، برآمده از تأثیرپذیری و الگوسازی از شعر فارسی بوده است. در ادامه و پس از ایجاد پایه‌های اولیه با آفرینش آثاری، پیشینه درونی به تدریج شکل می‌گیرد.

منابع

فارسی

- احمدی، سعید (۱۳۹۵) تجلی اشعار حافظ در ادبیات کردی، تهران: سخنوران.
- پارسا، سید احمد (۱۳۸۸) تأثیرپذیری شاعران کرد ایران و عراق از حافظ شیرازی، تهران: مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری متن.
- پراور، زیگبرت سالمن (۱۳۹۸) درآمدی بر مطالعات ادبی تطبیقی، ترجمه علی‌رضا انوشیروانی و مصطفی حسینی، تهران: سمت.
- دشتی، هادی (۱۳۹۷) «نمود سنت‌های ادبی فارسی در دیوان وفایی»، به راهنمایی نجم‌الدین جباری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه کردستان.
- ژون، سیمون (۱۳۹۰) ادبیات عمومی و ادبیات تطبیقی، ترجمه حسن فروغی، تهران: انتشارات سمت.
- شمس، اسماعیل (۱۳۹۲) «حافظ در ادبیات کردی»، کتاب حافظ (زندگی و اندیشه)، به اهتمام اصغر دادبه، تهران: مرکز دایرةالمعارف بزرگ اسلامی.
- شورل، ایو (۱۳۸۹) ادبیات تطبیقی، ترجمه طهمورث ساجدی، تهران: امیرکبیر.
- عبود، عبده (۱۴۰۱) ادبیات تطبیقی: چالش‌ها و افق‌های فرارو، ترجمه تورج زینی‌وند و همکاران، کرمانشاه: دانشگاه رازی.
- مارچتیچ، آدریانا (۱۴۰۱) پس از ادبیات تطبیقی، ترجمه مسعود فرهمندفر و پگاه فرهنگ‌مهر، تهران: مروارید.
- ندا، طه (۱۳۸۳) ادبیات تطبیقی، ترجمه هادی نظری‌منظم، تهران: نشر نی.
- یوست، فرانسوا (۱۳۹۷) درآمدی بر ادبیات تطبیقی، ترجمه علی‌رضا انوشیروانی و همکاران، تهران: سمت.

گُردی:

سالم، عابدورپره‌حمان بهگ (۲۰۱۵) دیوانی سالم، ساگردنوه‌ی مه‌لا عابدولکه‌ریم موده‌پرس، فاتیح عابدولکه‌ریم و محمده مه‌لا که‌ریم، سلیمانی: بنکه‌ی ژین.

مه‌حوی، محمده کوری مه‌لا عوسمان (۱۳۸۱) دیوانی مه‌حوی، ساگردنوه‌ی مه‌لا عابدولکه‌ریم موده‌پرس، و محمده مه‌لا که‌ریم، سنه: کوردستان.

مه‌لای جزیری، ئه‌حمده (۱۳۹۳) دیوانی مه‌لای جزیری، شهرچی هه‌ژار، تاران: پانیز.

نالی، مه‌لا خدر ئه‌حمده شاه‌ویسی (۱۳۸۹) دیوانی نالی، لیکدانوه‌ی عاندولکه‌ریم موده‌پرس و فاتیح عاندولکه‌ریم، چاپی هه‌وتم، سنه: کوردستان.

References

- About, A. (2022). *Comparative Literature: Challenges and Future Horizons* (T. Zeinivand et al., trans.). Kermanshah: University of Razi. [In Persian]
- Ahmadi, S. (2016). *Reflection of Hafez's Poems in Kurdish Literature: Kurdish Poets' Adaptation of Hafez's Poems*. Tehran: Sokhanwaran. [In Persian]
- Dashti, H. (2018). *The Presentation of Persian Literary Traditions in Vafaei's Divan* [Master's thesis, University of Kurdistan]. [In Persian]
- Jeune, S. (2011). *General Literature and Comparative Literature (Strategic Thesis)* (H. Foroughi, trans.). Tehran: Samt. [In Persian]
- Jost, F. (2018). *Introduction to Comparative Literature* (A. Anushiravani et al., trans.). Tehran: Samt. [In Persian]
- Mahwi, M. B. (2002). *Divan-i Mahwi* (M. A. Modarres et al., eds.). Sanandaj: Publication of Kurdistan. [In Kurdish]
- Malay Jeziri, A. (2014). *Divan-i Malay Jeziri*. Tehran: Paniz. [In Kurdish]
- Marčetić, A. (2022). *After Comparative Literature* (M. Farahmandfar & P. Farahmandfar, trans.). Tehran: Morvarid. [In Persian]
- Nali, K. S. (2010). *Divan-i Nali* (M. A. Modarres & F. Abdolkarim, eds.). Sanandaj: Publication of Kurdistan. [In Kurdish]
- Neda, T. (2004). *Comparative Literature* (H. Nazari Monazam, trans.). Tehran: Nashr-e Ney. [In Persian]
- Parsa, S. A. (2009). *The Kurdish Iranian and Iraqi Poets Influenced by Hafez Shirazi*. Tehran: Farhangestan-e Honar. [In Persian]
- Prawer, S. S. (2019). *Comparative Literary Studies: An Introduction* (A. Anushiravani & M. Hosseini, trans.). Tehran: Samt. [In Persian]
- Salim, A. B. (2015). *Divan-i Salim* (M. A. Modarres et al., eds.). Sulaymaniyah: Jin. [In Kurdish]
- Shams, E. (2013). "Hafez's Influence on Kurdish Literature". In A. Dadbeh. (ed.). *The Book of Hafez (Life and Thought)*. Tehran: The Center for the Great Islamic Encyclopedia. [In Persian]
- Sorel, Y. (2010). *Comparative Literature* (T. Sajedi, trans.) (2nd ed.). Tehran: Amir Kabir. [In Persian]